خێری مەولانای رۆمی لە خۆرئاواوە هەڵدێت ... سمکۆ عەبدولکەریم

ڕۆمی دوای 11-ی سپتێمبەر
سمکۆ عەبدولکەریم ...

(شیعرەکانی رۆمی تاکە هیوایە لەم رۆژگارە تاریکەی تێدا دەژین)

هانز ماینك ....

دەروازەیەك بۆ ئەم نووسینە

(ئەوکات لە سەرەتای 2015 کە وتارەکەم نووسی بەناونیشانی (خێری مەولانای ڕۆمی لە خۆرئاواوە هەڵدێت) هەمووی چەند دانە کتێبێك لەسەر جەلالەددینی ڕۆمی لە کتێبخانەی کوردیدا هەبوون، ئەوانیش نامیلکە بچووکەکەی ئەحمەد تاقانە بەناونیشانی (جەلالەددینی ڕۆمی و سروودی نەی) کە ساڵی 1979 چاپ و بڵاوی کردبووەوە، هەروەها کتێبەکەی ئازاد قەزاز بە ناونیشانی (مەولانای ڕۆمی) کە من لە رێگەی چاپی دووەمیانەوە"2013" پێم زانی، چونکە ئەو بۆ یەکەم جار لە ساڵی 1985 چاپ و بڵاوی کردبووەوە. هەروەك قەزاز لەو کتێبەیدا ئاماژەی بۆ کردوە دیارە کاتێبێکی تریش هەبووە بە ناونیشانی (ئاوێنە) سەبارەت بە هەندێك لە چیڕۆکەکانی مەوڵانای ڕۆمی، کە محەمەد شەلماشی کردونی بە کوردی.
پێم وابێ لە نێو ئێمەدا هیچ نووسەرێك تا ئێستاش بۆ وەها بۆچوونێك نەچووە، سەبارەت بە گرێدانی دونیای تەسەوفی مەولانای ڕۆمی بە دونیای سیاسەت، بە تایبەتی لە دووای 11-ی سپتێمبەر کە ئەمریکا زۆر هەوڵی داوە لە رێگەی مەولاناوە، ڕووبەڕوی بیری ئیسلامی توندڕەو ببێتەوە، هەروەك (کۆڵمان بارکس) وەرگیری سەرجەم بەرهەمەکانی مەولانای ڕۆمی بۆ سەر زمانی ئینگلیزی لە ئەمریکا دەڵی: "دوای 11-ی سپتێمبەر ڕۆمی بووە ڕەمزی لێك نزیککردنەوەی موسلمانان و ئەمریکییەکان".

دەبێ ئەوەش بڵێم هەر دوای ئەو وتارەی منیش، لە کوردستان ئاوڕدانەوەیەکی خێراو بەرفراوان لە سەر ژیان و بەرهەمەکانی مەوڵانا هەستی پێدەکرێ، کە لە ماوەی ئەو چەند ساڵەدا بە دەیان

کتێب لەسەر مەولانای ڕۆمی نووسران و وەرگێڕدران.
کە من پێم وایە ئەم ئاوڕدانەوەیە لە ڕۆمی بەدەر نییە لەو تێگەیشتنە سیاسی و فیکریەی دوای 11-ی سپتێمبەر سەری هەڵدا)
باسەکە:
پێشتریش لە وتارێکمدا ئاماژەم بۆ ئەوە کردبوو، کە لە دوای ڕووداوەکانی 11-ی سبتێمبەرەوە ئەمریکییەکان زیاتر لە هەر کاتێکی دیکە گرنگی بە "مەولانا جەلالەددینی ڕۆمی" دەدەن، بەم هۆیەوە هەم ئەمریکا، هەم خۆرئاوا، دەیانەوێ لە ڕێگەی مەولانای ڕۆمی-یەوە دەرگایەکی تر بەڕووی خۆرهەڵاتدا بکەنەوە، لە کاتێکدا تەشەنەکردنی بیری ئیسلامی توندڕەو لە ناوچەکەدا، خەریك بوو ببێتە هۆی لێکدابڕان و ڕووبەڕووبونەوەیەکی قورس لە نێوان خۆرئاوا و خۆر هەڵاتدا، وەك ئەوەی"توینبی" مێژوو نوسی ناوداری بەریتانیش لە ناوەڕاستی پەنجاکاندا پێشبینی ئەوەی کردوە کە شەڕی سەدەی داهاتوو، لە نێوان سەرمایەداری و کۆمەنیستەکاندا نابێت، بەڵکو لە نێوان مەسیحییەکان و موسڵمانندا دەبێت، بەومانایەی بەیەکەوەژیانی دوو کلتوری دژ بەیەك بەم شێوەیەی رابردوو ناکرێ بەردەوام بێت.
بۆیە، دەکرێ بڵێن وێڕای ئەوەی ڕۆژ بەڕۆژ ئاماژەکانی ئەم لێکترازن و دوورکەوتنەوە و نزیکبوونەوە لە ڕووبەڕوبوونەوە و پێکدادانی نێوان شارستانییەکان زیاتر دەردەکەون، بەڵام لەبەرامبەر ئەوەشدا بە دیوێکی تردا، گەڕان و دیتنەوەی ڕێگاچارەیك بۆ دەربازبوون لەو مەترسییە گەورەیە لە ئارادایە، هەم خۆرئاواییەکان و هەم خۆرهەڵاتییەکان هەموویان بە تەواوی نەکەوتونەتە ژێر کاریگەری ئەو تێگەیشتنەی کە جگە لە لێکدابڕان و ڕووبەڕوبوونەوە هیچ هیوایەك بۆ بەیەکەوەژیانی شارستانییەکان نەماوە.

بۆیە جێگەی سەرسوڕمان نییە کە دەبینین لە ئێستادا ئەمریکییەکان ئەو هەموو خۆشەویستییە لەرادەبەدەرەیان بۆ "مەولانا جەلالەددینی ڕۆمی" هەیە، بە شێوەیەك کە بۆتە جێگەی پرسیار، ئەو هەموو بایەخ پێدانەی ئەمریکا و خۆرئاوا بە مەولانای ڕۆمی بۆ؟
زۆر لە سەرچاوەکان ئەم بایەخ پێدانەی خۆرئاوا بە مەولانای ڕۆمی بۆ ساڵی 1995 دەگێڕنەوە، کاتێك شاعیرو وەرگێڕی ئەمریکی"کۆلمان بارکس" کە ئەو کات مامۆستای زمانی ئینگلیزی بوو لە زانکۆی جۆرجیا، شیعرەکانی مەولانای ڕۆمی وەرگیڕاوە، کتێبەکەشی بە ناوی "ڕۆمی دانسقە" ئەو سەرەتایە بوو کە مەولانای ڕۆمی وەك خۆرێك دەرخست و وایکرد ئەمریکا بایەخی پێبدات. ئەم نووسەرە ئەمریکییە تا ئێستا خاوەنی نزیکەی نۆ کتێبە، لە بارەی مەولانا و تەسەوفەوە.

ئەم هەنگاوەی کۆلمان بارکس بووە هۆی ناساندنی مەولانای رۆمی بە ئەمریکییەکان، دواتریش ناساندنی بە خۆرئاوا، بە شێوەیەك لە ئێستادا هاوڵاتیانی ئەمریکی پتر لە هەر نووسەر و ئەدیبێکی دیکەی ئەمریکی مەولانای رۆمی دەناسن، تا ئەو رادەیەی هەر یەك لە" مادۆنا و دیمی مور”کە دوو هونەرمەندی ناوداری ئەمریکین، دەقی شیعری مەولانای رۆمی-یان کردۆتە گۆرانی.
هەروەها رێکخراوی یونسکۆ لە ساڵی 2007 بە بۆنەی (800) ساڵەی لە دایکبوونییەوە یادی مەولانای کردەوە و رێزی لێنا، (بی بی سی)یش لە لایەن خۆیەوە رۆمی بە کەسایەتی ئەو ساڵە ناودێر کرد و رایگەیاند: لە ئێستادا مەولانای رۆمی لە ئەمریکا بە ناسراوترین و جەماوەرترین شاعیر دادەنرێ.
زۆر لە چاودێران وایان لێکدایەوە کە ئەم یادکردنەوەیەی مەولانای رۆمی لە لایەن یونسکۆوە هەنگاوێکی زۆر گرنگە بۆ لێك نزیك کردنەوەی خۆرهەڵات و خۆرئاوا و ئایینە جیاوازەکان، تا ئەو شوێنەی پێیان وابوو دەکرێ رۆمی ببێتە هۆکارێك بۆ پەڕینەوە بەرەو دونیاێکی نوێ، هەروەها”هانز ماینك” شاعیری ئەلمانی مەولانای رۆمی بە تاکە هیوای ئەم رۆژگارە تاریکە وەسف دەکات.

ئازاد قەزاز لە پێشەکی کتێبەکەیدا بە ناوی “مەولانای رۆمی” کە لە ساڵی 1985 چاپی کردوە و لە 2013 دا جارێکی دیکە چاپی کردۆتەوە دەڵێ: (پاش 33 ساڵ جارێکی دی رۆم لە رۆمی دەکەوێتەوە، هەنوکە لە رۆژئاوا گرنگیەکی زۆر بە لێکۆلینەوە لەسەر ئیسلام دەدرێت، بە تایبەتیش سۆفیگەری زۆر سەرنجی رۆژئاوای راکێشاوە). بە هۆی ئەوەی کە پێیان وایە لە ناو سۆفیگەریدا سنوری نێوان ئاینەکان بەزێنراوە و هەموو ئاینەکان بە یەك چاو دەبینرێن، لە رووی کۆمەلایەتیشەوە زۆر گرنگی بە بەیەکەوە ژیانی کلتورە جیاوازەکان دەدەن. هەروەها لە بارەی مەولانای رۆمی-شەوە دەڵێ: (رۆمی یەکیکە لەو کەسایەتییە گرنگانەی کەوتۆتە بەرچاو، هەروەك “بودا” لەو کەسایەتییە گرنگانەیە حزورێکی بەرچاوی لە کۆمەلگەی ئەوروپیدا هەیە)
هەموو ئەمەش لە کاتێکدایە کە لە نێو دونیای تەسوفدا جگە لە مەولانای رۆمی چەندین کەسایەتی دیکەی گەورەش هەڵکەوتون، بەڵام بۆچی هەر تەنیا مەولانای رۆمی، کە ئەمەش پرسیاریکە، وەڵامەکەی پێویستی بە باتێکی دیکەی سەربەخۆ هەیە، بەڵام ئەوەی زیاتر لە ئێستادا بەرجەستە بووە ئەو روحی خۆشەویستی و ژیان دۆستی و سەمایەیە کە مەولانای رۆمی ویستویەتی لە ناخی مرۆڤەکاندا بیچێنێ، بۆ ئەمەش جگە لە بەیەکەوەژیان و بەخشینەوەی خۆشەویستی بە یەکتری هیچ رێگا چارەیەکی دیکە نییە.

ئەمریکا و خۆرئاوا هەر کاتێك هەستیان بەوە کردبێت دۆخەکە زیاتر بەرەو گرژی دەچێت، زیاترو زیاتر رویان بەلای مەولانای رۆمی وەرگێڕاوە، بۆیە دەبینین لە دوای هێرشەکانی 11-ی سپتێمبەری ساڵی 2001 بۆسەر تاوەری بنکەی بازرگانی جیهانی لە نیورك و و بارەگای وەزارەتی بەرگری لە ڤیرجینیا، ئەو بایەخپێدانەی ئەمریکا و خۆرئاوا زیاتر بووە، ئەو یادکردنەوەی یونسکۆش هەردوای ئەو هێرشانە بوون، لە کاتێکدا پەرچەکرداری ئەمریکا لە چرکە ساتی یەکەمدا، بیرهێنانەوەی ئەو پێشبینییەی “توینبی” بوو، کاتێك “بوش”ی باوك لە شاشەی تەلەفزیونەکان دەرکەوتو و لەبەردەم رۆژنامەنووساندا وتی: (ئەمە هەڵمەتی سەلیبیە، ئەم شەڕە دژی تیرۆر ماوەیەك دەخایەنێ). ئەم دەربڕینەی بوش دونیای توشی دڵەڕاوکێ کرد، بۆیە هەرزوو کۆشکی سپی لەبەرامبەر ئەوەدا لە راگەێنراوێکدا رایگەیاند: “لەبەرامبەر ئەو دەربڕینەدا، بوش هەست بە نیگەرانی دەکات” هەرچەندە دوای ئەوە جارێکی تر کەس گوێبیستی ئەو لێدوانە نەبووەوە، بەڵام ناکرێ ئەو دەربڕینەی “بوش” بە هەند وەرنەگیرێ و پێمان وابێت، هەڵەیەکی دەربڕینی زمانەوانی بووە، کاتێك دەرکەوت ئەمریکا لە هەوڵی گواستنەوەی ملمڵانێکاندایە لە خۆرئاواوە بۆ خۆرهەڵات، وەك چۆن “کارل ئیردمان” مێژوونوسی ئەڵمانی لە کاتی خۆیدا وتی: شەڕی سەلیبیەت لە ئەنجامی رێککەوتننامەی بزووتنەوەی”ئاشتی خوایی”و گواستنەوەی ملمڵانێکانی خۆرئاوا بوو بۆ خۆرهەڵات، دوور لە ئەوروپا، هەرچەندە “هانز ئیبرهارد مایەر” نووسەری “مێژووی شەڕەکانی سەلیبیەت” دژی ئەو فیکرەی “کارل ئیردمان” بوو.

زۆر لە نووسەرانی عەرەب پێیان وایە ئەو بایەخپێدانەی خۆرئاوا بە “مەولانای رۆمی” هەروا لە خوت و خۆڕای نەهاتوە، بەڵکو بەرەنجامی هەڵکشانی ملمڵانێکانی نێوان خۆرئاوا و جیهانی ئیسلامییە، بە تایبەتیش دوای هێرشەکانی 11ی سپتێمبەر، کە لەم کاتەدا زۆربەی خۆرئاواییەکان بەم چاوە سەیری ئیسلامیان دەکرد، کە سەرچاوەو پاڵنەری تیرۆرە، بۆیە بۆچوونێك هاتە پێشەوە کە پێی وابوو کۆتایهێنان بە تیرۆر پێویستی بە گۆڕینی ئەو تێگەیشتن و فیکرە توندڕەوییە هەیە کە لە ناخی هەندێ لە موسڵماناندا چەکەرەی کردوە، بەو مانایەی موسلمانان بگەنە ئەو تێگەیشتنەی لە تواناياندا هەیە تێکەڵ بە شارستانییەتی خۆرئاوا ببن. ئەمە لە کاتێکدا، جگە لە تێگەیشتن لە خوا، ئەم موسلمانانە تا ئێستاش ئەو تێگەیشتنەیان نییە کە خۆرئاواییەکان لە بەرامبەر دیموکراتییەت و لیبرالیەت و مافەکانی مرۆڤدا هەیانە.

خۆرئاوا پێی وابوو ئەمە کاتێکی زۆری دەوێ، بۆیە ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی لە خۆرئاوا شەڕی دژە تیرۆریان راگەیاند، لەو بارەیەشەوە بوش رایگەیاند: بەردەوامی ئەم شەڕە لە گەڵ تەمەنی مرۆڤدایە.
بەڕووەکەی دیکەشدا لە ساڵی 2004 ئەمریکا لە زاری"رامسفێلد" وەزیری بەرگری ئەوکاتیدا "شەڕی فیکری" راگەیاند، بەو ئامانجەی لەم رێیەوە بتوانن کاریگەری زیاتر لە سەر گەنجەکان دروست بکەن، کە هەندێ نووسەری عەرەب ئەو هەنگاوەی خۆرئاوایان بە دەست بەسەرداگرتنی رۆشنبیری و فیکری موسلمانان لە قەڵەمدا و پێیان وابوو ئەوان بە پشت بەستن بە بنەماکانی کلتوری خۆرئاوایی ئەوکارە دەکەن و دەیانەوێ ئیسلامییەتییەك دروست بکەن لە سیاسەتدا جێگەی نەبێتەوە.

بۆیە ئەو بایەخپێدانە زیاد لە پێویستییەی خۆرئاوا بە کەلەپوری سۆفیگەری و مەولانای رۆمی وەك کەسایەتیکی دیاری دونیای تەسەوف، لە نەزری هەندێ نووسەر وا کەوتۆتەوە کە پەیوەندی بەو سیاسەتەوە هەیە، کە مەولانای رۆمی بۆ ئەمریکا بۆتە پردی پەیوەندی نێوان ئەمریکا و ئیسلام، بە تایبەتیش کە شەڕ و سیاسەت لە فەرهەنگی فەلسەفی ئەودا جێگەی نەبێتەوە. باشترین بەڵگەش بۆ تێگەیشتن لە فەلسەفەی مەولانای رۆمی کە زۆر باوەڕەی بە بەیەکەوە ژیانی کلتورو نەتەوەو ئاینە جیاوازەکان هەبووە، مەڕاسیمی بەخاك سپاردنییەتی.
ئەو کە بەرەبەیانی ئەو رۆژە 17 ی دیسێمبەی ساڵی 1273 زاینی لە شاری"قونییە"ی وڵاتی تورکیا کۆچی دوایی کرد، تەرمەکەی بەرەو گۆرستان بەڕێکرا، دەمەو ئێوارە گەینرایە گۆڕستان، شەوەکەشی بە خاك سپێردرا.
حەشامەتێکی زۆر لە هاوئاینانی و شوێنکەوتوانی ئاینەکانی تر بە غەم و پەژارەیەکی زۆرەوە بەشداری هەڵگرتنی تەرمی مەولانا و بەخاك سپاردنیان کرد، هەمووان بە جارێ بۆ گیانی پاکی مەولانا دەگریان، لە مەڕاسیمی بە خاك سپاردنیدا جولەکەو دیانەکان بە دەنگی بەرز ئینجیل و تەوراتیان دەخوێندەوە، موسڵمانەکان هەرچەندە هەوڵی دوورخستنەوەیان دەدان، بەڵام بێسوود بوو، کاتێ ئەم باسە گەیشتە دەم فەرمانڕەوای وڵات، بەقشەو راهیبەکانیان وت: ئێوە چ کارێکتان بەمە هەبوو؟
ئەوە تەرمی زانایەکی موسڵمانان بوو، ئەوانیش لە وەڵامدا وتیان:"بە هۆی ئەوەوە حەقیقەتی پێغەمبەرکانمان زانی و لە خۆڕەوشتی ئەودا سیرەتی ئەولیا پێگەیشتوەکانمان بینی".